

JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O‘RNI NUQTAI NAZARIDAN DINIY QADRIYATLAR VA MA’NAVIY SUVERENITETNING VAZIFALARI

Kurbonaliyev Ural Xatamovich

Termiz davlat pedagogika institutida

Yoshlar bilan ishlash, ma'naviyat va ma'rifat bo'limi boshlig'i

Diniy qadriyatlar tizimining asosiy manbai Qur’oni karim va sahih hadislar hisoblanadi. Shu bilan birga, ushbu manbalarni turli ijtimoiy davrlar kontekstida talqin qilgan tafsir, fiqh, kalom, tasavvuf, falsafa maktablari orqali ular inson tafakkuri va ijtimoiy ongida boyib, tizimlashtirilgan. Z.Kamolov bu borada quyidagicha yozadi: “Diniy qadriyatlarning manbai bu — ilohiy vohiyning ijtimoiy ongda doimiy talqinga ega bo‘lishi, ularning tafsiriy yondashuv orqali jamiyat ruhiyatiga singib borishidir”.¹⁷⁹

Diniy qadriyatlarning ma’naviy-axloqiy vazifalari esa insonning ichki olami bilan tashqi xulqini uyg‘unlashtirish, unga ontologik asosdagi axloqiy mas’uliyatni yuklash va harakatga ruhiy ma’no berishda ko‘zga tashlanadi. Bu qadriyatlar insonni nafaqat axloqiy jihatdan tarbiyalaydi, balki uni sotsial mavjudot sifatida boshqalarga nisbatan burch va javobgarlik tuyg‘usi bilan yashashga o‘rgatadi. M.Ochilov bu haqda quyidagicha yozadi: “Diniy qadriyatlar orqali axloqiy harakatlar ichki ruhiy ong bilan uyg‘unlashadi. Ular axloqni tashqi odob emas, balki ichki e’tiqod, vijdon va poklik darajasiga olib chiqadi”.¹⁸⁰

Jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni nuqtai nazaridan diniy qadriyatlar – bu ma’naviy suverenitet va sivilizatsion mustaqillikni ta’minlovchi g‘oyaviy asosdir. Ular orqali jamiyat zamon o‘zgarishlariga moslashadi, biroq o‘zligidan voz kechmaydi. Aynan diniy qadriyatlar ijtimoiy tizimlarda adolat, haqiqat, sabr, halollik, fidoyilik kabi ko‘p asrlik barqaror me’zonlarni saqlab qolgan. Bunday qadriyatlar zamonaviy jamiyatlar uchun global axloqiy yo‘qotishlar fonida milliy immunitet vazifasini bajaradi. S.To‘lqinov bu borada shunday yozadi: “Diniy qadriyatlar zamonaviylikka muvozanat keltiradi, texnologik taraqqiyot ichida ma’naviy me’yorlarni saqlab qolishning yagona kafolati ham shudir”.¹⁸¹

Yuqoridagi tahlildan kelib chiqadiki, diniy qadriyatlar jamiyatni “axloqiy markaz” atrofida birlashtiradi. Bu markaz — ilohiy buyruq, e’tiqod asosida shakllangan, har bir insonda ongli intizom va ruhiy yuksalish ehtiyojini uyg‘otuvchi ichki me’yorlar tizimidir. Bunday markaz jamiyatda axloqiy muvozanatni, avlodlar o‘rtasida ma’naviy merosni va davlat hamda fuqaro o‘rtasida ishonchli ijtimoiy aloqani ta’minlaydi. Ayni shu jihatdan

¹⁷⁹ Kamolov Z. Qur’on va qadriyatlar tafakkuri. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2021. – 176 b. – B. 119.

¹⁸⁰ Ochilov M. Axloq falsafasi va dini manbalar. – Toshkent: Fan va taraqqiyot, 2022. – 158 b. – B. 106.

¹⁸¹ To‘lqinov S. Diniy qadriyatlar va sivilizatsion barqarorlik. – Toshkent: Ma’rifat, 2023. – 160 b. – B. 93.

diniy qadriyatlar nafaqat tarixiy yoki diniy fenomen, balki har qanday modern jamiyat uchun muqaddas tamoyil darajasiga ko‘tarilgan aksiologik dasturdir.

Diniy qadriyatlar inson ongi va jamiyat ongining uyg‘unlashuv nuqtasida shakllanadigan murakkab aksiologik tizimdir. Ular o‘z mohiyatida muqaddaslik, axloqiylik va mavjudlikning eng oliy shaklini ifodalaydi. Shu bois, diniy qadriyatlar tizimi har qanday jamiyatda shunchaki ruhiy mezon emas, balki ijtimoiy ongni shakllantiruvchi, tarixiy xotirani tiriltiruvchi va axloqiylikni barqarorlashtiruvchi universal tamoyillar to‘plami hisoblanadi. Ayniqsa, ijtimoiy beqarorlik, ruhiy tanazzul va madaniy identitet inqirozi sharoitida diniy qadriyatlar jamiyatni g‘oyaviy birlashtiruvchi semantik maydonga aylanadi.

Diniy qadriyatlarning manbai – bu ilohiy hikmat, vahiy bilan birga inson tafakkuri, tajribasi, tarixiy ongining dialektik sintezidir. Ular o‘z ifodasini nafaqat Qur‘oni karim yoki hadislarda, balki tafsiriy tafakkur, ilmi kalom, tasavvuf, irfon, fiqh va ma‘rifiy harakatlar orqali jamiyat ongiga singgan holatda topadi. Jumladan, G‘.Sharopov diniy qadriyatlarning asosiy manbasini quyidagicha izohlaydi: “Diniy qadriyatlar nafaqat vahiy manbai, balki bu vahiyning tafsiriy tahliliga asoslangan ijtimoiy anglashuvdir. Ular tarixiy ongda muqaddaslik ramzi, axloqiy mezon va g‘oyaviy barqarorlik sifatida mavjuddir”.¹⁸²

Ushbu qadriyatlar tizimi shaxs va jamiyatni ichki uyg‘unlik, ma‘naviy yuksalish va ruhiy kamolot sari yo‘naltiradi. Bu orqali inson o‘z xatti-harakatlarining ijtimoiy oqibatlarini baholaydi, jamiyat esa o‘zining axloqiy tamoyillarini saqlab qoladi. Bu jihatdan diniy qadriyatlarning ma‘naviy-axloqiy vazifasi ikki darajada namoyon bo‘ladi: birinchisi — individual axloqiy uyg‘unlikni ta‘minlash, ikkinchisi — ijtimoiy axloqiy tartibot va intizomni shakllantirish. A.Salimov bu masalaga e‘tibor qaratib yozadi: “Diniy qadriyatlar faqat taqiqlar emas, balki ijtimoiy ongda javobgarlik va burch hissini shakllantiruvchi axloqiy motivatsiyadir. Ular insonni jamiyat oldida ma‘suliylatli qiladi”.¹⁸³

Jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni nuqtayi nazaridan diniy qadriyatlar har qanday ijtimoiy tizimning barqarorligini ta‘minlovchi normativ g‘oya vazifasini bajaradi. Ular ijtimoiy munosabatlarni ichki ongiy me‘zonlar asosida muvofiqlashtiradi. Bu qadriyatlar jamiyatda siyosiy adolat, ijtimoiy birdamlik, iqtisodiy halollik, ma‘naviy poklik, ijtimoiy xizmat va ilmga rag‘bat kabi ko‘plab ijtimoiy institutlarning axloqiy asosini mustahkamlaydi. Jumladan, D.To‘xtamurodov shunday ta‘kidlaydi: “Diniy qadriyatlar jamiyatdagi real ijtimoiy muvozanatni ma‘naviy e‘tiqod va vijdon orqali tartibga soladi. Bu qadriyatlar orqali ijtimoiy ong g‘oyaviy muvofiqlik holatiga erishadi”.¹⁸⁴

¹⁸² Sharopov G‘. Diniy ong va qadriyatlar evolyutsiyasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020. – 168 b. – B. 77.

¹⁸³ Salimov A. Diniy tafakkur va axloqiy intizom. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2021. – 160 b. – B. 118.

¹⁸⁴ To‘xtamurodov D. Ijtimoiy garmoniya va diniy qadriyatlar. – Toshkent: Fikr, 2022. – 172 b. – B. 134.

Zamonaviy jamiyatlarda bu qadriyatlar transformatsion xususiyat kasb etmoqda. Ular an'anaviy shakldan chiqib, yangi ijtimoiy kontekstlarga mos ravishda qayta talqin qilinmoqda. Jumladan, ekologik mas'uliyat, sun'iy intellekt etikasi, gender yondashuv, fuqarolik pozitsiyasi kabi yangi dolzarb sohalarida ham diniy qadriyatlarning universalligi namoyon bo'lmoqda. Bu esa diniy qadriyatlar nafaqat o'tmish, balki kelajak sivilizatsiyaviy arxitekturasining ham g'oyaviy negizi bo'lib qolishini ko'rsatadi. Sh.Nurmatov bu holatni quyidagicha ta'riflaydi: "Diniy qadriyatlar — bu faqat marosim emas, balki g'oyaviy refleksiya, ijtimoiy ongda doimiy harakatdagi axloqiy markerlardir. Ular jamiyat kelajagini qadriyatli yo'nalishga soladi".¹⁸⁵

Diniy qadriyatlar tizimi insoniyat tafakkurining eng qadimiy va eng barqaror qatlamlaridan biri bo'lib, ijtimoiy ongda doimiy aksiologik orientir bo'lib xizmat qiladi. Ular nafaqat e'tiqod asoslari, balki jamiyatni ichki tartibga soluvchi ruhiy normalar, tarixiy yodgorlik sifatidagi g'oyaviy strukturadir. Mazkur tizim zamonlar osha avlodlar ongida yashab kelayotgan, ong ostida yashirin, lekin xatti-harakatda faol harakatdagi qadriyatlar yadrosohasi hisoblanadi. Ularning harakat mexanizmi madaniy, axloqiy va g'oyaviy xotira shakllarining uyg'unligida namoyon bo'ladi.

¹⁸⁵ Nurmatov Sh. Zamonaviy tafakkur va diniy qadriyatlar. – Toshkent: Ilm va taraqqiyot, 2023. – 150 b. – B. 91.